

»Pripovedávke i veršuši vsakom broji bodo«

Poezija in pripovedna proza v prekmurskem
periodičnem tisku do 1919

Franci Just*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 821.163.6.09(497.411)"1875/1919":070

Franci Just: »Pripovedávke i veršuši vsakom broji bodo«. Poezija in pripovedna proza v prekmurskem periodičnem tisku do 1919. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 86=51(2015), 4, str. 60–85

Prispevek predstavlja poezijo in pripovedno prozo v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj, v koledarju Kalendar srca Jezušovoga, v mesečniku Marijin list in v tedniku Novine do pridružitvenega leta 1919, opisuje literarno-estetske usmeritve teh periodičnih tiskov in na primeru pripovedne proze kaže, kako so na vsebino in žanrsko strukturo objavljenih pripovedi vplivali idejni/ideološki koncepti uredništev.

Ključne besede: literarno ustvarjanje v prekmurščini, prekmurska književnost, Prijatelj, Kalendar srca Jezušovoga, Marijin list, Novine

1.01 Original Scientific Article
UDC 821.163.6.09(497.411)"1875/1919":070

Franci Just: "Pripovedávke i veršuši vsakom broji bodo". Poetry and Narrative Prose in the Prekmurje Periodicals until 1919. Review for History and Ethnography, Maribor 86=51(2015), 4, pp. 60–85

The treatise present poetry and narrative prose in the first Prekmurje newspaper *Prijatelj*, in the calendar *Kalendar srca Jezušovoga*, in the monthly *Marijin list* and in the

* Franci Just, prof., Srednja poklicna in tehniška šola Murska Sobota, Šolsko naselje 12, SI – 9000 Murska Sobota, franci.just@guest.arnes.si

weekly *Novine* until the accession year of 1919. It describes the literary and aesthetic direction of these periodicals and on the basis of narrative prose it shows how the idea/ideological concepts of the editorial offices influenced the contents and the genre structure of narratives published there.

Key words: Literary creativity in the Prekmurje dialect, Prekmurje literature, Prijatelj, Kalendar srca Jezušovoga, Marijin list, Novine

1 UVOD

1.1 Poleg verskih, praktično strokovnih, strokovnih in publicističnih tekstov so v korpusu prekmurskih rokopisnih in natisnjenih besedil tudi takšna, v katerih so avtorji za ubesedovanje človekovega intimnega in socialnega bivanja uporabili estetski pristop. Sprva so bila ta besedila »sramežljivo spogledovanje z umetnostnim jezikom« (Jesenšek 2013: 52), postopoma pa so prerasla v literarno dejavnost, ki izkazuje literarnosistemski, literarnozvrstni in literarnoestetski razvoj in jo je mogoče imenovati prekmurska književnost.

1.2 Prekmurska književnost kot literarna ustvarjalnost v prekmurščini in kot literarni sistem¹ je nastajala kontinuirano od zadnje tretjine 18. stoletja² do začetka 50. let 20. stoletja,³ v obdobju po osamosvojitvi Slovenije pa je literarno ustvarjanje v prekmurščini del sodobne slovenske narečne književnosti.

1.2.1 Do 70. let 19. stoletja so prekmurski avtorji v nekaj izvirnih pesemskih besedilih in v prevodih iz madžarske književnosti prekmurski knjižni jezik razvili do stopnje, da je »spretno izkoriščal zunanjo zgradbo pesniških oblik, ritmičnost in metrum« (Jesenšek 2013: 58), za širši literarni zamah pa je bil literarni sistem prešibak. Dejavnikov literarnega posredovanja ni bilo, pesmi

¹ V prispevku je nakazan tudi družbeni kontekst, v katerem je nastajala prekmurska književnost. Pri njegovem shematičnem opisu uporabljam naslednje pojme iz empirične teorije literature (Dović 2004, str. 42–58, Perenič 2010, str. 98–128): *literarni sistem* je celota dejavnikov, ki določajo literarno komunikacijo, za njegovo notranjo strukturo pa so ključni delovalniki *literarno proizvajanje* (proces avtorjevega ustvarjanja literarnega dela vključno z njegovimi socialnimi, ekonomskimi, političnimi in kulturnimi odnosi ter strategijami), *literarno posredovanje* (dejavnost časopisov, založb idr. izdajateljev, ki poskrbijo za pripravo ustreznega nosilca literarnega teksta ter njegovo distribucijo in trženje), *literarno sprejemanje* (proces sprejemanja literarnih del pri bralcih, poslušalcih, gledalcih) in *literarno obdelovanje* (recenzentske, literarnokritične, znanstvene, pedagoške ipd. obravnave literarnih del).

² Iz leta 1774 je Veršuš vandalici, v rokopisu ohranjena priložnostna pesem dijaka Davida Novaka, ki jo je na pustni torek tega leta recitiral pred sošolci in profesorji na evangeličanskem liceju v Bratislavi.

³ Leta 1954 je v pensilvanskem mestu Betlehem v ZDA prenehal izhajati prekmurski tednik Amerikanski Slovincov glas.

so bile kvečjemu objavljene kot dodatek v neleposlovnih knjigah, del pesniške produkcije pa je za stalno ostal v rokopisih. Na splošno nizka izobrazbena raven in skromne socialne razmere, v katerih je živelo zvečine kmečko slovensko prebivalstvo, so onemogočale, da bi se med njim mogel izoblikovati občutnejši krog literarnih sprejemnikov.

Razmere so se bistveno spremenile po izidu prvega prekmurskega časopisa Prijatelj (1875–1879)⁴ in za njim še katoliškega koledarja Kalendar srca Jezušovoga (1904–1944),⁵ mesečnika Marijin list (1904–1941)⁶ in tednika Novine (1913–1941).⁷ Te periodične publikacije so namreč poleg drugih besedil objavljale tudi literarna in z njimi je prekmurski literarni sistem dobil posrednika, ki je z oblikovanjem mreže sodelavcev omogočil razmah literarne produkcije in z vzpostavitvijo distribucijskih kanalov avtorjem zagotavljal tudi sprejemnika. Seveda je s svojim periodičnim načinom izhajanja opredeljeval način literarnega proizvodnje in s svojimi idejno-estetskimi okviri tudi vsebino literarne produkcije. Kot posrednik, odpirajoč se slovenskemu jezikovno-kulturnemu prostoru, pa so vsi štirje periodični tiski postali v času, ki je Prekmurce razglašal za neslovansko vendsko etnijo, tudi pomemben narodnostni dejavnik.

1.2.2 Zgodovinska prelomnica, pridružitev Prekmurja takratni Kraljevini SHS⁸ in njegova integracija v slovenski jezikovno-kulturni prostor, ni pre-

⁴ Časopis je izhajal v Budimpešti, prva (poskusna) številka je izšla 15. septembra. Dve leti je bil mesečnik in je nosil podnaslov *Znanost razšerjüvajuöe meseöne novine*. Na zaöetku leta 1877 je prešel z meseönega na polmeseöno izhajanje. Po ohranjenih izvodih sodeö je vsaj od 1. junija 1877 nosil nov podnaslov *Znanost razšerjüvajuöe slovenske novine* in bil tiskan v gajici. Zelo verjetno pa je, da so prehod na 14-dnevno izhajanje, prevzem gajice in sprememba podnaslova sovpadli, saj je urednik v zadnji številki za leto 1876 v rubriki *Razloöne glási* napovedal spremembo örkopisa. Zadnja ohranjena številka je s 15. aprila 1878, po poroöilih sodeö pa je izhajal do 15. julija 1879, ko je öez dva dni umrl njegov izdajatelj in urednik Imre Agustiö.

⁵ Koledar je imel različne naslove, Najsvetejšega srca Jezušovoga veliki kalendar za lüdstvo (1904–1905), Kalendár najsvetejšega srca Jezušovoga (1906–1913), Kalendar najsvetejšega srca Jezušovoga, kalendar za Marijin list (1914), Veliki kalendar najsvetejšega srca Jezušovoga, kalendar za naroönike Marijinoga lista (1915–1918), Kalendar najsvetejšega srca Jezušovoga, kalendar za naroönike Novin in Marijinoga lista (1919–1932), Kalendar srca Jezušovoga (1933–1944), na splošno se uporablja zadnji naslov.

⁶ Ta verski meseönik je 8. decembra 1904 zaöel izdajati Joöef Klekl st. Do februarja 1914 je nosil naslov *Nevtpeno poprijeta Devica Marija zmoöna Gospa Vogrska*, od 3. številke X. letnika (marec 1914) naprej pa Marijin list. Zadnja številka je izšla 8. aprila 1941.

⁷ V decembru 1913 je Joöef Klekl st. izdal tri številke Novin in te skupaj z 49 številkami iz leta 1914 tvorijo prvi letnik tednika, ki je do 3. aprila 1941, ko je prenehal izhajati, imel veö podnaslov, urednikov in tudi izdajateljev, ves öas pa je ostal najvplivnejši tiskani medij v Prekmurju in med prekmurskimi katoliöskimi izseljenci.

⁸ 17. avgusta 1919 je bila prikljuöitev razglašena, 4. julija 1920 mednarodno potrjena.

kinila literarne dejavnosti v prekmurščini. Ta se je v Prekmurju nadaljevala tudi v obdobju med obema svetovnjima vojnama, ob tedniku Amerikanski Slovincov glas pa je zaživela in se razmahnila med prekmurskimi izseljenci v ZDA. V Prekmurju je slovenska oblast sicer izvajala integralno jezikovno politiko, po kateri naj bi se v javnem življenju uporabljala knjižna slovenščina. Vendar je bil to dolgotrajnejši proces in na nekaj področjih javnega življenja – tudi v tiskanih medijih – je ostal v rabi prekmurski jezik. Novi tiskani mediji (tedniki, mesečniki, koledarji) ter ljudski oder so še okrepili posredniški del literarnega sistema, njihova uredništva so na podlagi svojih splošnih idejnih/ideoloških usmeritev in literarno-estetskih nazorov odbirala, urejala in objavljala literarne izdelke. Okrog periodičnih tiskov z daljšo življenjsko dobo so se izoblikovali vplivnejši kulturni krogi (okrog Novin, Marijinega lista in Kalendara srca Jezušovoga katoliški kulturni krog; okrog koledarja Evangeličanski kalendar in mesečnika Düşevni list evangeličanski kulturni krog, okrog tednika Amerikanski Slovincov glas izseljenski in okrog koledarja Dober pajdaš kalendarium t. i. Talanyijev kulturni krog), v katerih so se starejši generaciji pridruževali mlajši izobraženci različnih strokovnih profilov. Mlada generacija, še zlasti tista iz katoliškega kulturnega kroga, je s svojimi hotenji po novem vnesla v literarni sistem potrebno dinamiko, literarno produkcijo je tematsko, zvrstno in žanrsko popestrila ter dvignila na višjo literarno-estetsko raven. Z nekaj literarnokritičnimi in literarnoinformativnimi zapisi je začel delovati tudi segment literarnega obdelovanja.

A vendar to ni bilo dovolj, da bi ta literarni sistem obstal, kajti temelj njegove literarne komunikacije, prekmurščina, je spreminjal svojo zgodovinsko (narodno reprezentativno) in socialno vlogo. Kakor so ogrski Slovenci vse bolj postajali Slovenci, je prekmurska književnost vse bolj postajala pokrajinska in proti koncu 30. letih drsela v narečno književnost.

1.2.3 Slovenska jezikovna politika v letih 1945–1990 je kot edini ustrezen in legitimen kulturni in narodotvorni jezikovni kod potrdila slovenski knjižni jezik in v tem smislu ni bila naklonjena uporabi narečja ter mu je odrekala kulturno reprezentativnost. Po letu 1990 se je odnos do t. i. neknjižnih zvrsti jezika demokratiziral in pečat kulturne manjvrednosti, ki so ga imele dotlej, je nekoliko zbledel. Nabor jezikovnih zvrsti kot mogočih literarnih kodov se je povečal, literarni ustvarjalci uporabljajo kot izrazno sredstvo tudi narečje ali pokrajinski pogovorni jezik, osredinjen v mestnih govorih (Just 2010: 193). Literarna revitalizacija narečja je še zlasti opazna v vzhodnih in zahodnih zamejskih okoljih, v Porabju, Beneški Sloveniji in Reziji, pa tudi znotraj državnih meja se je knjižna produkcija narečne literature opazno povečala in v njej ima pomemben delež prav prekmurski 'narečni literarni bazen'. Med avtorji, ki so dokazali, da je lahko narečje v besedah ustvarjalnih osebnosti

kultiviran govor in prepričljiv literarni nagovor, jih je kar nekaj iz Prekmurja ter Porabja in literarno ustvarjanje v prekmurščini je danes eden najvitalnejših delov slovenske narečne književnosti. Morda tudi zaradi moči in časovne bližine zgoraj opisane literarne dediščine.

1.3 To uvodno skico literarnega ustvarjanja v prekmurščini sem podal kot spominski utrinek ob 300-letnici izida prve prekmurske knjige, s katero je Franc Temlin dal knjižno podobo prekmurščini, iz katere ustvarjalci še po tristo letih izvajajo glasove lepega. Sicer pa v prispevku predstavljam poezijo in pripovedno prozo, ki so jo objavljali Prijatelj (v nadaljevanju **P**), Kalendar srca Jezušovoga (v nadaljevanju **KSJ**), Marijin list (v nadaljevanju **ML**) in Novine (v nadaljevanju **N**), ter literarno-estetske nazore in 'literarne programe', ki so avtorje vodili pri pisanju in urednike pri izbiranju literarnih besedil. Ta besedila niso t. i. visoka, umetniška literatura, avtorji v njih niso sledili umetniškim vizijam in ne ustvarjali prepoznavnih osebnih poetik, ampak so v svoje pesmi in pripovedno prozo skušali zajeti čas in prostor, ki so ju živeli. In obratno: zlasti s pripovedno prozo so želeli na ta prostor in na svoje bralce tudi vplivati oz. jim v njej posredovati nazore ter ideje, ki so jih sicer širili v svojem periodičnem tisku. V prispevku predstavljam pripovedne strategije in postopke (poudarjena poučnost, črno-bela karakterizacija, transformacija žanra, preoblikovanje folklorne snovi), ki so jih v ta namen uporabljali oboji, Agustič v **P** ter tri desetletja kasneje Ivanocy, Jožef Klekl st. in Jožef Klekl ml. s sodelavci v svojih periodičnih tiskih. V njih so nekaj časa uporabljali hungarico. Da bi bralci prispevka lažje sledili citiranim odlomkom, je v prispevku prečrkovana v slovenico.

2 PRIJATEL

Ko je proti koncu 50. let 19. stoletja Imre Agustič prišel v Budimpešto in bil tam od 1863 naprej petnajst let stenograf v državnem zboru, se je kulturno življenje v madžarski prestolnici razcvetalo in v dnevnikih ter tednikih, specializiranih za kulturna vprašanja, v literarnih revijah in knjižnih izdajah so na veliko objavljali izvirno in prevodno leposlovje, predvsem pripovedno prozo, saj je bil to – podobno kot v slovenski književnosti – izrazito čas razmaha pripovedne proze. V takšnih kulturnih razmerah se je Agustič dobro znašel, bil je dopisnik več časopisov, prevajal je francosko leposlovje in poltednik Szegedi hirádo mu je objavil »od 7. dec. 1865 do 12. dec. 1867 15 člankov«, med njimi tudi »dve značajevki iz napovedane knjige Album družbenih fotografij« (Barbarič 1985: 214). Knjiga ni izšla, Agustič pa je čez nekaj let postal izdajatelj in urednik prvega prekmurskega časopisa, v

katerem je poleg raznolikih publicističnih besedil objavljaj tudi pesmi in pripovedno prozo.

2.1 Poezija

V ohranjenih izvodih časopisa je 26 pesmi, od tega so zagotovo Agustičeve tiste, ki so opremljene z inicialkama a. i.: 1876. *Vesélo nouvo leto!* (P 1876, št. 1, str. 1), *Povouden* (P 1876, št. 3, str. 1) in *Gorisztánemo!* (P 1876, št. 4, str. 4). Pesem *Povouden* je bila Agustičev odziv na velike poplave, ki so februarja 1876 prizadele območja vzdolž Donave od Dunaja proti Budimpešti.⁹ Po začetni eksklamaciji »Ka smo krivi?« se avtor v devetih štirivrstičnicah vživlja v položaj poplavljenec in s podobami vodnega razdejanja slika njihov brezizhodni položaj. Pesem zaključí s pozivom k solidarnosti in pomoči prizadetim. Pesem *Goristánemo!* je priložnostna pesem »na vüzemske svetke« in v šestih štirivrstičnicah niza podobe siromašnih, osamljenih, žalujočih, nesrečnih ljudi ter zatiranih narodov, vse podobe pa povezuje bodrilni vzklik »Goristánemo!« na koncu kitic, ki štirikrat ponovljen tudi zvočno podpira optimistično sporočilo. *Vesélo nouvo leto* je nooletna napitnica, s katero je Agustič pozdravil bralce časopisa na začetku leta 1876. Lahko da je Agustič poznal Prešernovo Zdravljico in je ta bila zunanja pobuda za njegovo napitnico, a o »svobodi, pravici do lastnega jezika v obrambi pred nasprotniki, ki ji je podobna njegova nooletna pesem, navdihnjena od – Prešernove Zdravljice« (Novak 1976: 82), njegova napitnica ne govori. Bralcem Prijatela želi srečo, zdravje, medsebojno razumevanje, tudi sprostitev ob vinu jim ne odreče, zlasti pa jim vošči gmotno in socialno zadovoljstvo. Z naborom voščilnih blagodatí je mnogo bliže časopisnim pesemskim nooletnim voščilom iz razsvetljskih časov kot pa Zdravljici, prepredeni z nacionalnim zanosom in idejo narodne svobode. Je pa Agustič v zadnji kitici pesmi izpostavil vrednote, ki jih je s **P** tudi sicer širil med prekmurskimi rojaki: humanizem, pravičnost, zadovoljnost in življenjski optimizem.

Posebno skupino tvori v **P** pet pesmi, ki vse nosijo naslov *Popejvka*; štiri od njih imajo podnaslov »Z-Vog(e)rskoga«, ena je brez podnaslova. Pod to, tako kot še pod tri druge, je podpisan Moravszki(y) F., pod eno so inicialke M. K. F. Vse *Popejvke* so ljubezenske pesmi in upesnjujejo motive neuslišane ljubezni (P 1875/1: 6), ljubezenske nezvestobe (P 1875/2: 8), ljubezenskega slovesa (P 1876, št. 2, str. 7, 1876, št. 3, str. 7) in prepovedane ljubezni (P 1876, št. 3, str.

⁹ V Budimpešti je gladina Donave dosegla najvišjo točko 24. februarja, najbolj prizadeti so bili južni del niže ležeče Pešte, Óbuda in predel Vizaváros. Razlivala so se tudi druge reke, npr. Raba, ki je poplavela Monošter in druge kraje v okolici.

7). Po pesniškem podobju in dikciji so blizu ljudskemu miljeju. Tematsko se nanje z motivom ljubezenske nezvestobe navezuje avtorsko/prevajalsko neoznačena pesem *Na pečinoj pouti križ* (P 1876, št. 5, str. 3–5), ki se – potem ko razočarano dekle premaga misel na samomor – zaključi z 'naukom', da je treba vzeti nase trpljenje in iskati tolažbo v Bogu. Zaradi tega 'dodatka' in ker pesem po načinu govora ni izpovedna, temveč o nesrečnem dekletu pripoveduje, ni mogla biti označena kot »popejvka«. S tem izrazom so namreč v P naslovljene izključno izpovedne pesmi.¹⁰

Do srede leta 1876 je Agustič objavil še dve naslovljeni pesmi: Janoša Kardoša prevod madžarske nacionalne budnice *Nabüd* (P 1876, št. 6, str. 1–2) in pesem *Žalost včele* (P 1876, št. 7, str. 3–5), potem pa so vsa pesemska besedila označena in/ali naslovljena kot »pesmi«. Vsa so ljudska: z izrazoma »Slovenska narodna pesem« in »Slovenska pesem« so pospremljene prekmurske ljudske pesmi (*Nikaj néga lepšoga*, P 1876, št. 6, str. 7; *Jankič, Želja za drágo, Devojka i katana*, P 1876, št. 12, str. 6; *Hüdnó pridočnost*, P 1877, št. 11, str. 43), z izrazom »Pesmi – z-Vogrskoga« madžarske (P 1876, št. 9, str. 3–4 – 4 pesmi; P 1876, št. 10, str. 5–6 – 2 pesmi), z izrazoma »Narodna pesem« ter »Pesem« slovenske (*Oh, prijateli*, P 1876, št. 8, str. 7; *Vino ino voda*, P 1876, št. 11, str. 5–6; *Pijanec ino smrt*, P 1878, št. 7, str. 28) in z izrazom ter naslovom »Bojna pesem« (P 1876, št. 8, str. 3) hercegovska ljudska pesem.

Marija Stanonik je te pesmi opisala s folklorističnega zornega kota (Stanonik 2009: 184–186), Agustičeve pesmi in *Popejvke* pa so pomenljive tudi za slovensko verzologijo, ker v načinu verzne oblikovanja nakazujejo prehod z zlogovnega k naglasnemu verzu oz. t. i. tonizacijo zlogovnega verza. V pesmi *Povouden* je še »dosledno rabljen zlogovni deseterec, za njegovo uresničevanje pa je avtor besede večkrat krajšal z opuščanjem« (Ulčnik 2009: 24). V pesmi *Goristánemo!* je zlogovni verz skrhan, število zlogov v verzu neregularno alternira. Verz njegove novejše napitnice 1876. *Vesélo nouvo leto* pa je že naglasni/tonični: v osemvrstičnih kiticah se regularno izmenjujeta osemzložni verz s štirimi ikti in mednaglasnim intervalom od 0 do 4 zloge (naglasni četverec) ter sedemzložni verz s tremi ikti in mednaglasnim intervalom od 0 do 3 zloge (naglasni trojec). Tudi v nekaj *Popejvkah* in v pesmi *Na pečinoj pouti križ* je verz organiziran po načelu tonizma.

Prehod prekmurske literarne poezije iz zlogovnega v naglasni in kasneje v zlogovnonaglasni verzni sistem sovпада z njenim odpiranjem slovenskemu jezikovno-kulturnemu prostoru od srede 19. stoletja naprej, ko so avtorji na

¹⁰ Slovanske navedbe (Novak 2006: 482) tega pomena ne podajajo, ampak le razlago péta pesem. So bile te pesmi péte? Za eno vem, da ja. 'Popejvko' s prvim verzom »Odpri gori luba zelena vrata« (Prijatelj 1876, št. 2, str. 7) sem še leta 2009 slišal peti ljudsko pevko v Šalovcih na Goričkem.

podlagi vzpostavljenih kulturnih stikov spoznavali sočasno slovensko poezijo, v kateri je takrat že prevladoval blagozvočnejši zlogovnonaglasni verz. Agustič je imel dovolj stikov s slovenskim prostorom, da je lahko poznal tudi slovensko poezijo, vendar se – kot je mogoče razbrati iz zelo raznolike pesniške bere v **P** – niti kot avtor niti kot urednik poeziji ni sistematično posvečal. Dokončni prehod od zlogovnega k naglasnemu in zlogovnonaglasnemu verzu so izvedli avtorji v **KSJ**, **ML** in **N**.

2.2 Pripovedna proza

V ohranjenih izvodih časopisa je osemnajst¹¹ kratkih pripovednih besedil (povprečna dolžina okrog 1.500 besed), za dve od njih je znano, da sta preveda: *Nouvi oblejk casara* (P 1875, št. 1, str. 6–7) je prevod Andersenove pravljice Cesarjeva nova oblačila, *Šést párov kolbás* (P 1878, št. 4, str. 23–24) pa prevod Jurčičeve pripovedne slike Šest parov klobas (Slovenski narod 1878, št. 53, str. 1–2).¹² Od preostalih šestnajstih pripovednih besedil so tri s folklorno-mitološkim substratom. Pripoved *Vila roužice* (P 1876, št. 2, str. 6–7) se navezuje na mitološko izročilo in motiv brata, ki ubije sestrinega ljubega, ter se v romantičnem baladnem vzdušju razvije v končno kazen za morilca, ki mu zavdajo cvetne vile. *Tri želé* (P 1876, št. 10, str. 7) je v poučne namene prirejena ljudska pravljica o lakomnih zakoncih, ki jima vila sicer izpolni tri želje, a zaradi njune nespametnosti drugače, kot sta se nadejala. *Pa čújte ešče tri želé* (P 1876, št. 11, str. 4) je preprosta šaljivka. Ostalih trinajst pripovedi predstavlja stvarno življenje bodisi v mestnem okolju (5 pripovedi) bodisi na vasi (8 pripovedi). Dve pripovedi sta postavljeni v tuje okolje, na norveško podeželje in v London. Po dolžini, vsebini in strukturiranosti pripovednega dogajanja so ta pripovedna besedila še najbližje pripovednim slikam, ki so jih v sočasnih madžarskih časopisih označevali kot »életkép« (slika iz življenja)¹³ in v slovenskih obraz/slika.

¹¹ Natalija Ulčnik je v prvem delu svoje skrbno in natančno pisane monografije o Agustiču in njegovem Prijatelju (Ulčnik 2009) dialoško besedilo Zgovárjanje med notarošom i rihtarom uvrstila med pripovedna besedila, zato pri objavljenih pripovednih besedilih navaja število 19.

¹² Agustič avtorjev ni navedel.

¹³ Slike iz življenja so bile popularen žanr najprej madžarskega epskega pesništva v t. i. reformnem obdobju (1825–1848), mdr. sta jih pisala tudi osrednja madžarska romantična pesnika Sandor Petőfi in Janos Arany. Prehodu žanra v pripovedno prozo v 2. polovici 19. stoletja je sledil tudi prehod z romantično idiličnega v realistično 'slikanje' prizorov iz vsakdanjega življenja v preprostem in jasnem jeziku ter splošno razumljivi obliki (Nemeskürty, Németh, Orosz, Tamás 1977: 264).

‘Podpisanih’ je le pet besedil: eno z »G. Jozsef«, dve z »G. J. Kmet« oz. »G. J. kmet«, pod enim so inicialke Sz. K. in pod enim »Moravszky F.«. Za nepodpisana besedila se ne ve, ali so Agustičeva in ali je morda med njimi tudi katera od pripovedi iz njegove načrtovane, a neizdane knjige *Társadalmi photographiak Albuma*, ki ji je nadel prekmursko jezikovno obleko. Tudi če so ‘le’ njegovi prevodi/priredbe, je iz njihove vsebine razvidno, da je imel Agustič pri njih odločilno besedo v tem smislu, da je izvornike izbiral skladno s svojim ‘literarnim programom’. Pri tem mu je bil idejno vodilo vsebinski koncept časopisa, literarno vodilo pa utilitaristično načelo koristnosti in razvedrila. Čeprav je imel naročnike tudi na desnem bregu Mure, je časopis prvenstveno izdajal za »slovenske domorodce«, torej preprosto prekmursko slovensko prebivalstvo, ki ga je želel – kakor pričajo nagovori bralcem – informirati, omikati in osveščati. Svoje časnikarske cilje je večkrat pojasnil, zelo jasno jih razodeva tale nagovor bralcem (P 1878, št. 7, str. 28):

»Sloboščina, pravica, omika i poštenjé! Dokeč de moja roka moč mela pero držati, bom se borio za té glávni cil človestva. Ki ete kinč neščé zadobiti, naj tá stopi, gde do njemi jesti, piti i peneze dávali, ali či de za te mogo járem nositi, naj se ne toži, ka ga tiščí: z odajom svoje vole je med živino stopo«.

2.2.1 Odtisi Agustičevih temeljnih idej v pripovedni prozi

Temu cilju, posredovati bralcem zgoraj navedene vrednote in svoje družbene ideje, je sledil tudi pri pisanju/izboru pripovedne proze in v časopisu objavljajal pripovedna besedila, ki so utelešala te vrednote.

2.2.1.1 Omika

Zgled za literarno ‘promocijo’ omike in tudi razvedrila je značajevka *Mladi gospoud, Poteknjenik* (P 1875, št. 2, str. 6–7, 1876/1, str. 7–8). V njej prvoosebni pripovedovalec s kančkom humorja pripoveduje o tem, kako je tridesetleten postal ženitni kandidat in kako je zaradi svoje neomikanosti ter nerodnosti to priložnost zapravil. A o svoji socialni nevednosti ne govori toliko zato, da bi se bralec nasmihal ob nakopičenih komičnih situacijah, ampak predvsem zato, da bi pokazal, kako je to, »ka za gospodinstvo i za lejpo seabdržanje imenüjemo, ravno tak potrejbno k-žitki i k-žitka blaženstvi, kak eden falat krüha« (P 1875, št. 2, str. 7). Poučnost je eksplicitno izražena v zaključku: »Pripovedávaj drági moj štítel, mojega trplejnja prigodo, tvojim pajdašom i bratom nadale. Jas se zdaj sam smehém na svojoj neprilichnosti. Ali moja prigoda eščé dnésdenéšnji mladencom či nej na példo, dönk na pazko i na včenjé slüži« (P 1876, št. 1, str. 8).

K omikanosti spada tudi bralna kultura, česar se zaveda zanesenjaški vaški župan v fragmentarni pripovedi *Veška knjige-varnica* (P 1877, št. 11, str. 43–44). Za lasten denar v mestu nakupi nekaj knjig ter jih ponudi v branje sovaščanom. Ko vidi, kako radi posegajo po knjigah, se odloči, da bo sprožil akcijo zbiranja denarja za nakup novih knjig, ki bi postale osnovni fond bodoče vaške knjižnice. V poučno naravnani pripovedi akcija seveda uspe.

2.2.1.2 Svoboda

Pripoved *Na svēto nouč* (P 1876, št. 1, str. 6–7) že z naslovom kaže na božično zgodbo in tudi vsebuje kar nekaj elementov tega žanra: odvija se na božični večer in pripovedni dogodki so nanizani po vzorcu vpeljava glavne pripovedne osebe + predstavitev nesreče, ki jo je zadela v preteklosti + preobrat na sveti večer + optimističen konec z moralnim naukom. A očetovska ljubezen in hotenje po osebni svobodi, ki sta osrednja motivacijska mehanizma v razpletu, vodita pripoved iz žanrskih okvirov. Siromašni čevljar Janoš, ki na božični večer z devetero otroki prepeva, se ne more ločiti od nobenega svojih otrok, ko mu bogati sosed – prva rešitev po pripovednih zakonitostih božične zgodbe – ponudi, da bi enega posvojil in mu omogočil postati »gospoud«. Še več, sprejeti ne more niti nadomestne rešitve: najprej sicer vzame tisoč goldinarjev, ki mu jih sosed ponudi v zameno, da z otroki ne bodo več peli, ker ga motijo; a že po nekaj minutah tišine odhiti k sosеду in mu vrne denar z besedami: »Njihova velikost! Naj pejnze nazáj zemo, naj ne do moji, ali naj jas te popejvam, gda se meni vidi; ár tou od jezero rainških več vrejdo.«

Da bi izpostavil idejo svobode, torej avtor v samem strukturnem jedru žanra izvede preobrat in v funkciji te ideje spremeni žanrsko pričakovani potek pripovednega dogajanja. Podobno je v pripovedi *Tri želé*, le da je v njej preoblikovana folklorna snov: 'vzvišene' želje, ki jih predvideva pravljичni žanr, so hote banalizirane, po njihovi izpolnitvi sta lakomna zakonca na istem, kot sta bila prej, pripovedovalcu pa je tako ponujena še možnost za končni nauk: v življenju si velja želeti le razum, srečo in zadovoljnost.

Osebna svoboda je v Prijatelovem pripovedništvu tudi pravica do izbire zakonskega partnerja po nareku srca in ne po nareku grunta. Mladi Števan Kous v pripovedi *Obečano rejč obdržati – poštenjé* (P 1876, št. 5, str. 5–6) sledi temu nareku za ceno izgube nasledstva na kmetiji. To pravico mora priznati tudi Matjaš v pripovedi *Stari zvonar* (P 1876, št. 7, str. 5–7), si zatisniti boleče rane iz preteklosti in hčerki Luciji dovoliti poroko s sinom nekdanjega prijatelja, človeka, ki je v preteklosti imel ljubezensko razmerje z njegovo ženo. Splošno znana etična misel, ki spremlja njegovo odločitev, »ka so stariše pregrehšili, naj se tou v-deci ne pokaštiga,« je vzgojni dodatek v zaključku pripovedi.

Pomenljivo je, da se vse 'ljubezenske zgodbe' v P odvijajo na kmetih. Niso pripovedi iz žanra kmečke povesti, a vsebujejo nekaj njenih elementov. Števan Kous je v pripovedi *Obečano rejč obdržati – poštenjé* po »semantičnem prostoru kmečke povesti«, ki ga sestavljajo »kandidat za predstavnika doma, prostor kmečkega doma, prostor zunaj kmečkega doma« (Hladnik 1919: 58), kot sin t. i. notranji kandidat za bodočega predstavnika doma (Hladnik 1990: 61). Vendar oče kot aktualni reprezentant doma sinu zaradi njegove 'samovoljne' izbire revne neveste to vlogo odreče. Čez čas, ko delaven, sposoben in omikan Števan uspešno ustvari svoj dom, oče potrди njegovo izbiro neveste, ponovno je lahko kandidat za bodočega predstavnika doma. Ko se ničpridni Ferko Černáv v pripovedi *Mouč lübeznosti* (P 1876, št. 4, str. 5–6) iz ljubezni do sosedove Nežike 'spreobrne' in usvoji lastnosti, ki zagotavljajo ohranitev doma, lahko postane t. i. zunanji kandidat (Hladnik 1990: 61) za bodočega predstavnika doma: »Ferko je jako pošteno življenje pelo i tak Nežin oča nikaj ne prouti meo ženitvi.«

S takšnimi pripovedmi je Agustič med pretežno kmečkim prekmurskim prebivalstvom, ki je bilo še močno vpeto v stare socialne in družinske odnose, v katerih so pri izbiri zakonskega partnerja srce preglasile druge zahteve, razširjal svobodoljubno misel o pravici do izbire po srcu, obenem pa ga pomirjal, da takšna izbira ne ogroža obstoja kmečkega doma, ampak lahko junaka celo spodbudi k ravnanju, ki ga potrди kot »regeneracijski potencial doma« (Hladnik 1990: 66).

2.2.1.3 Poštenost

Ko Števan Kous v zaključku pripovedi *Obečano rejč obdržati – poštenjé* očetu pojasnjuje, zakaj se je odločil za Maro iz revne družine, poleg ljubezni navaja tudi obljubo, ki ji jo je bil dal pred odhodom k vojakom: da jo bo vzel za ženo. To obljubo je brezpogojno držal, poštenost kot življenjsko vodilo bo prenesel tudi na sina: »I maloga sina [...] na tou bom včio, ka obečano rejč obdržati naj za najvékšega svojega kinča drži.« Ta ideja je tudi določila naslov pripovedi.

Da je poštenost moralno bogastvo in da utegne biti v življenju nagrajena, sporoča pripoved *Poštenost – bogátost* (P 1876, št. 10, str. 4–6): skromna, delavna, poštena služkinja Jutka je na poti, da postane snaha. Ko uspešno prestopane gospodarjevo preizkušnjo poštenosti in mu izroči denar, ki ji ga je bil na skrivaj nastavljal, ovir za poroko ni več, sledi še socialno in poučno poantiran zaključek: »[...] edna sirouta delavna deklina stoukrat več vrejdná kak edna bogata roké na krili držéča gospodičnica.«

2.2.1.4 Pravica

Kršitelje zakonov v fiktivnih svetovih pripovedne proze **P** doseže roka pravice. V pripovedi *Slejdnji strláj* (P, poskusna št., str. 7–8) mladi Jožef Žarjav ne more krotiti svoje lovske strasti in postane divji lovec. Ženine prošnje, naj preneha z divjim lovom, ne zaležejo. A kazen ne pride od lovskega čuvaja, ampak je veliko hujša: Jožef po nesreči ustrelí ženo, ko z dojenčkom sedi ob potoku na robu gozda, v katerem je zasledoval srno. Kaznovanje storilca v tej tragični pripovedi ni motivirano socialno, ni družbena sankcija za stopanje čez rob zakona. Motivirano je 'metafizično', je usodni 'davek' za neukročeno strast, za pretirano vdajanje njeni omami.

Za razliko od te tragične pripovedne slike doleti storilce v realistično zasnovani pripovedi *Tečas se ne slači, dokeč ne nameniš spát idti* (P 1876, št. 12, str. 6-7) človeška kazen. Lakomne in skvarjene zete, ki s pritiski in goljufijo dosežejo, da jim ostareli Janoš Krtar prepusti še zadnji košček zemlje, nakar z njim in ženo grdo ravnajo, stisne za vrat roka pravice in pripoved se zaključi s podukom in pozivom potencialnim dedičem, naj bodo v zadevah dedovanja potrpežljivi: »Eta pelda je vnougim hasnila. Vnoui sinouvje so nej vüпали staríše pretiskávati, naj njim v-žitki vérvstvo prejk dájo. Ka naj se prvlle doj slečéjo, kak bi spat šli. Tak moji dragi, čakajte, naj se sami dolslečéjo.«

Kazen doleti tudi polovičarje in preračunljivce v ljubezni, kot npr. Števana Grbéna v pripovedi *Vkanjeni zaročnik* (P 1876, št. 9, str. 4–6): Števan ni pripravljen sprejeti na dom zaročenkinih staršev ter njene invalidne sorodnice, zaroko razdre in se poroči z dekletom, ki pričakuje bogato dediščino po teti. Vendar iz te dediščine ni nič in Števanu ostane žena, s katero ni zadovoljen.

2.2.1.5 Medsebojno spoštovanje in vernost

Med vrednotami, za katere si velja prizadevati, in priporočenimi človeškimi vrlinami sta v pripovedni prozi **P** še spoštovanje drugega oz. njegovega dela in vernost. Pripovedni zgled za prvo je besedilo *Za moža je plúg, za ženo pa kúhača* (P 1876, št. 8, str. 6–7), v katerem mož sprva omalovažujoče gleda na ženino delo pri hiši. Ko pa na ženin predlog zamenjata delovne vloge, že prvi dan spozna, da ni kos njenim opravilom, in prizna vrednost njenega dela. Pripovedni zgled za drugo je sličica *Kakše je právo blaženstvo hiže* (P 1876, št. 3, str. 6–7). Vernost/bogaboječnost, ki je v **P** po pogostnosti sicer na koncu seznama potrebnih vrlin, v tej pripovedi v kombinaciji z delavnostjo ter medsebojnim spoštovanjem in ljubeznijo med zakoncema vodi k družinskemu »blaženstvu« (sreči).

Takšna idilična pripovedna slika, v kateri sta pripovednim osebam zagotovljeni sreča in zadovoljstvo, če upoštevajo vrednotni trikotnik delo–

ljubezen–vera, je čez tri desetletja postala zelo cenjen žanr v pripovedni prozi **KSJ** in **ML**, le da je tam na prvem mestu med priporočenimi vrtilinami vera.

2.2.1.6 Blizu črno-belemu

Kdaj pa kdaj tudi karakterizacija pripovednih oseb in pripovedovalčev odnos do njih razkrijeta, na čigavi strani je bil **P**, ko je šlo za družbeno pripadnost. »Gospoud« (predstavnik premožnega plemstva) v pripovedi *Na svéto nouč* je osamljen in zagrenjen črnogledež, siromašni čevljar je s svojimi devetimi otroki vitalen nosilec življenjskega optimizma. V pripovedi *Zviti angliški vkanljivec* (**P** 1876, št. 11, str. 6–7) pripovedovalec ne kaže nobene naklonjenosti do »gospouda«, ki ga »preci dobro oprávljeni človik z-karabinom pod süknjom« – ne kakšen poulični ropar! – primora, da mu za majhen denar proda atribute svoje gosposkosti (lesketajoči se prstan, žvenkljajočo verižico in zlato medaljo na prsih) – ne oropa ga! –, nato pa mu za drag denar proda svojo bižuterijo. Zgovorna družbeno-zgodovinska simbolika je v zaključku pripovedi pospremljena celo z rahlim pripovedovalčevim posmehom »gospoudovi« naivnosti.

2.2.1.7 Iz poučnosti v agitacijo

Dialoško besedilo *Zgovárjanje med notarošom i rihtarom* (**P** 1878, št. 7, str. 26), ki je opremljeno z inicialkama **P. P.**, sicer ni pripovedno besedilo, je pa primer zdrsa iz poučnosti v agitacijo. Pogovor med notarjem in vaškim županom sicer želi delovati poučno, ko notar županu pojasnjuje, da so za izboljšanje strankarskega sistema potrebni razgledani in osveščeni volivci, a bralci so iz notarjeve kritike vladnih strank zlahka prepoznali 'navodilo' za bližajoče se volitve. Forma dramskega prizora je le kamuflaža za posredovanje političnega sporočila. V **ML**, **KSJ** in **N** so to formo razvili v neke vrste propagandni skeč z nizom prizorov, ki lahko vsebuje preobrat, namen besedila pa je isti kot v *Zgovárjanju med notarošom i rihtarom*: politična ali kakšna druga propaganda. Takšno je npr. besedilo z naslovom *Marijin list* (**ML** 1906, št. 2, str. 52–56, 1906, št. 3, str. 90–93): angeli hodijo po vasi in z različnim uspehom zbirajo naročila za Marijin list, ob tem pa še spreobrnejo lahkoživega mladeniča, ki odslej ne bo več hodil na plesne in druge 'škodljive' zabave.

2.2.2 Vprašanje prepovedávke in pripovesti

Dve pripovedni besedili v **P** sta žanrsko označeni kot »pripoved«, vsa ostala kot »prepovedávka«. Ko je Marija Stanonik iskala razliko med obema žanrskima oznakama, je za pripoved upoštevala le najkrajšo pripoved *Pa čijte ešče*

tri želé in zaključila, da so »prepovedávke daljše in kompozicijsko bolj razvite« (Stanonik 2009: 189). Vendar je kot pripoved označeno tudi besedilo *Tri želé*, ki je daljše (990 besed) in tudi kompozicijsko bolj razvito. Na drugi strani pa je npr. pripoved *Mouč lübeznosti*, ki je krajša (780 besed) in tudi kompozicijsko ni nič bolj razvita kot *Tri želé*, označena kot prepovedávka. Dolžina in kompozicijska razvitost pripovedi torej ne moreta biti diferentia specifica med pripovedstjo in prepovedavko v **P**. Pač pa je pri obeh pripovedstih 'avtorstvo' označeno z »G. J. Kmet« in »G. J. kmet« in obe besedili kažeta – kot je že bilo povedano – na povezanost s slovstveno folkloro. Vabljev je sklep, da je z izrazom pripoved označena pripoved, ki se navezuje na slovstveno folkloro, za žanr pripovedne slike pa je Agustič uveljavil nov izraz prepovedávka.¹⁴ Vendar sta z žanrsko oznako prepovedávka opremljeni tudi Andersenova pravljica in na mitološko izročilo navezujoča se pripoved *Vila roužice*. Skratka, žanrski oznaki pripoved in prepovedávka v **P** nimata trdnega pomenska jedra in verjetno je prekmurski dopisnik časopisa »G. J. K(k)met« svoji pripovedni besedili *Tri želé* in *Pa čüjite ešče tri želé* že sam opremil z izrazom pripoved, ki je bil v prekmurščini kot zvrstna oznaka poznan od Jožefa Košiča naprej (Novak 2006: 575). Ohlapnost v žanrskem označevanju pripovednih besedil je spremljala prekmursko pripovedništvo tudi še kasneje. Vendar to ni kaka prekmurska posebnost, podobno je bilo tudi v slovenski pripovedniški praksi in teoriji, še posebej prav pri žanrski oznaki (pri)poved (Kocijan 1983: 12).

3 MARIJIN LIST, KALENDAR SRCA JEZUŠOVOGA, NOVINE

Okrog **KSJ**, **ML** in **N** se je izoblikoval krog bolj ali manj stalnih sodelavcev, ki so poleg izrazito nabožnih besedil (ta so prevladovala v **KSJ** in **ML**), publicističnih žanrov (v **N**) ter redkejših zgodovinopisnih, domoznanskih in potopisnih besedil objavljali še polliterarne zapise, npr. življenjepise svetnikov in svetnic, legende, literarizirane svtopisemske zgodbe, prozne magnifikate privzdignjenega sloga, z zgodbami podkrepljene pridige in na praznike cerkvenega leta vezana razmišljanja. Nekaj od teh avtorjev je pisalo tudi poezijo in pripovedno prozo, ki predstavlja literarni del vseh treh periodičnih tiskov, njuni avtorji pa 'literarno skupino' katoliškega versko-kulturnega kroga, ki se je ob publikacijah izoblikoval.

¹⁴ V napovedi vsebine 2. letnika časopisa je Agustič uporabil izraz pripovedávka (»Pripovedávke i veršuš i vsakom broji bodo«, P 1876, št. 1, str. 2). Morda zato, ker se je v poznejšem prekmurskem pripovedništvu uveljavila ta žanrska oznaka, Vilko Novak prepovedávke ni sprejel v Slovar stare knjižne prekmurščine. Vsekakor pa je v ponazoritvenem gradivu h geslu »Pripovedávka« (Novak 2006: 575) napačen prvi primer iz Agustičevega **P**.

3.1 Poezija

Približno 80 % pesemskega gradiva je – gledano skupno – nabožnih pesmi, več seveda v **ML** in **KSJ**, ki sta bila verski periodični publikaciji, in manj v **N**. Posvetno pesemsko gradivo pa so tvorile – po vrstnem redu pogostnosti – priložnostne, vojne, domovinske, osebnoizpovedne in življenjsko refleksivne pesmi. To pesništvo je v temeljnih obrisih že bilo literarnozgodovinsko predstavljeno (Just 2000), zato na tem mestu podajam kratek povzetek že znanega.

3.1.1 *Nabožne pesmi*

Med nabožnimi pesmimi prevladujejo tiste, ki črpajo iz tradicije krščanskega religioznega pesništva. Čeprav so te pesmi izdelki individualnih avtorjev – najpogostejši so bili Ivan Baša, Jožef Klekl st., Jožef Klekl ml., Franc Rogač, Jožef Radoha, Jožef Sakovič in Ivan Slepčec – obnavljajo in variirajo že znane izpovedne vzorce. Manj žanrsko vezane in klišeizirane so religiozne refleksije. Pogosto jim je podlaga pesniško pozorneje obdelan drobci iz narave, na katerega izpovedovalec naveže refleksijo o bivanjskih in moralnih vprašanjih, pri čemer odgovor na zastavljena vprašanja najde v Bogu.

3.1.2 *Priložnostne pesmi*

S priložnostnimi pesmimi so v **KSJ**, **ML** in **N** dodajali pesniški okras pomembnejšim cerkvenim dogodkom in osebnostim, z njimi so pospremili npr. obletnice svojih sodelavcev ter tudi samih publikacij, kdaj pa kdaj zapeli tudi narodno prebudni slavospevi, kot npr. Jožef Klekl st. v **KSJ** za leto 1913 v odi maternemu jeziku *Naš materni jezik* (KSJ 1913, str. 67). A bolj kot slavilna je bila v tem obdobju priložnostna poezija elegična, večkrat so se njeni avtorji poslavljali kot nazdravljali, najpogosteje prav od sodelavcev **KSJ**, **ML** in **N** (npr. Štefana Kūharja leta 1915 in Jožefa Baše Miroslava leta 1916) ali drugih vidnejših osebnosti katoliškega Prekmurja. Med prekmurskimi priložnostnimi pesmimi je zdaleč najbolj znana narodnostna budnica Jožefa Klekla st. *Kaj je Mūra zašepetala* (N, 17. januar 1919), v kateri je avtor v prelomnem zgodovinskem času zarisovanja novih mej v Evropi jasno spregovoril o bratstvu in povezanosti prebivalcev levega in desnega brega Mure.

3.1.3 *Vojne pesmi*

Prva svetovna vojna je v **KSJ**, **ML** in **N** vzbudila tudi številne pesniške odzive. Mnogo vojnih pesmi so zapisali neposredni udeleženci vojnih dogodkov,

včasih podpisani, včasih tudi anonimni. Tudi tisti, ki niso bili neposredno udeleženi v vojnem dogajanju, so upesnili vojni čas. Med njimi je bilo nekaj stalnejših ustvarjalcev, npr. Jožef Baša Miroslav, Jožef Klekl st., Avgust Pavel, Jožef Radoha. Ti so se v pesmih vživljali v položaj neposredno udeleženi v vojnih dogodkih ali njihovih svojcev, izpovedovali osebno prizadetost ob posledicah vojne, kdaj pa kdaj zapisali tudi bodrilo vojakom, še pogosteje pa tožbo ob vojnih izgubah in poklon spominu padlih vojakov.

3.1.4 *Domovinske pesmi*

Prekmurska domovinska pesem je bila v tem obdobju predvsem izpoved domoljubnih in rodoljubnih čustev. Središče domoljubnih pesmi je dom (domačija), odmaknjen od pretresov sveta, spremljata ga dva stalna atributa, idilična narava in Bog: »Pod gorami v globokoj dolini / tam stoji moj dragomili dom. / Sam Bog čuva njega vsakoj sili; / tam v dolini ga ne najde grom.« (Avgust Pavel, *Slovo*, KSJ 1907, str. 98). Izpovedovalec navezanosti na takšen dom/domačijo je zdomski lirski subjekt, ki hrepeni po domu (in rodni pokrajini), saj mu šele ta lahko povrne emocionalno-eksistencialno stabilnost. Središče rodoljubnih pesmi je rod kot prekmurska skupnost, v pesmih so najpogosteje izpostavljeni njeni pokrajinski in kulturno-folklorni atributi (pokrajinska idiličnost, prekmurski jezik, ljudska pesem in ples) ter socialno-psihološke poteze prekmurskega človeka (siromaštvo, marljivost, ponižnost, blagost, globoka vernost, zvestoba). Največ domoljubnih in rodoljubnih pesmi je zapisal Jožef Baša Miroslav, domoljubne so se mu kajkrat prelile v izpoved domotožja.

3.1.5 *Življenjsko refleksivne pesmi*

Življenjsko refleksivnih pesmi je malo, njihova najpogostejša tema je soočenje z minljivostjo življenja, ki izzove dve vrsti meditacije: osmislitev smrti kot prehoda v onstransko bivanje in 'tolažbo' z mislijo, da se smrti nihče ne izmakne in da ta izravnava družbene razlike: »Bogátec tü, sirmák ednáki je, / da že nad njim rastéjo lilie. / Do groba je razloček le med njim: / tü vsáki je nemile smrti sin.« (Avgust Pavel, *Na našem pokopališči*, ML 1907, št. 9, str. 273–274).

3.1.6 *Jožef Baša Miroslav*

Prekmursko poezijo tega obdobja je z osebnoizpovednimi pesmimi zaokrožil in nadgradil Jožef Baša Miroslav, ki se je deklarativno imenoval pesnika (»pesmar vesel'ga srca«) in so ga v tej vlogi potrdili tako posredniki kot

sprejemniki.¹⁵ Bil je »izpovedovalec bolečih in otožnih osebnih občutij« (Čeh 2005: 254), v pesmih je izražal nelagodje ob življenju v tujem okolju ter hrepenenje po domu, izpovedoval vero v orfejično moč poezije, bivanjski nemir, žalost in čustveno trpljenje. Sicer pa so temeljni literarnozgodovinski opisi njegove poezije podani (Čeh 2005, Just 2006), leta 1936 je pri celjski Mohorjevi družbi pod naslovom *Prekmurske pesmi* izšel izbor njegovih pesmi, ki ga je pripravil Vilko Novak, in leta 2014 je Kulturno-umetniško društvo Beltinci izdalo knjigo *Pesmar veselga srca. Jožef Baša–Miroslav – življenje in delo*, v kateri so zbrana njegova rokopisna in objavljena dela.

3.1.7 Silabotnonični verz

V pesništvu **KSJ**, **ML** in **N** se je nadaljeval proces silabotonizacije prekmurskega zlogovnega verza, ki se je začel v Prijatelju,¹⁶ in Jožef Baša Miroslav je tisti, ki je principe silabotonizma popolnoma usvojil in svojo izpoved prelil v melodične verze trohejskega, jamskega in amfibraškega ritma.

3.2 Pripovedna proza

Ko sta začela izhajati **KSJ** in **ML**, so njuni snovalci skupaj z okrog 2.800 drugimi prekmurskimi Slovenci že nekaj časa poznali knjige Mohorjeve družbe,¹⁷ s katerimi so želeli njihovi izdajatelji v Celovcu 'preprosto slovensko ljudstvo' vzgajati versko (s krištofšmidovskimi pripovedmi), domovinsko (s pustolovsko zgodovinskimi povestmi) in gospodarsko (s kmečkimi povestmi). Franc Ivanocy, duhovni oče obeh periodičnih tiskov, ni bil naklonjen temu, da bi ustvarjalci **KSJ** in **ML** prevajali knjige Mohorjeve družbe, ampak se je zavzemal za to, da bi ustvarjali izvirna dela v prekmurščini (Smej 1975: 73). Mogoče

¹⁵ V nekrologih in kasnejših spominskih zapisih pisci ob drugih Miroslavovih vrlinah praviloma opozarjajo tudi na njegovo vlogo pesnika. Jožef Radoha je v pesmi *Prijateli Miroslavi* (N, 27. januar 1918) mdr. zapisal: »Že leto dni brezmejna večnost / je v morje svoje potopila, / že leto dni, kak tebe, pesnik, / je smrtna kosa pokosila.«

¹⁶ Ta proces izpričujejo tudi pesmi Jožefa Borovnjaka v njegovi rokopisni pesmarici, ki jo hrani Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota v rokopisni zbirki pod signaturo Ro 3, kjer je katalogizirana kot Borovnjakova pesmarica. Borovnjak je v 60. in 70. letih 19. stoletja postopoma usvajal principe zlogovnonaglasnega verza in jih prenesel v svojo zasebno pesniško prakso (Just 2008: 117).

¹⁷ V letih 1870–1880 so župnišča 22 duhovnikov in domovanja 15 učiteljev (Šiftar 1970: 278) postala prve distribucijske enote za širjenje mohorjevč v Prekmurju, v naslednjih desetletjih pa je število naročnikov knjig Mohorjeve družbe hitro naraščalo in se je v dekanijah Lendava, Murska Sobota in Monošter gibalo takole (Škafar 1970: 557): 2.471 naročnikov v letih 1891–1900, 2.823 v letih 1901–1910 in 1.469 v letih 1911–1918.

so se mu zdele slovenske zgodovinske povesti preveč pustolovske in kmečke povesti preveč neposredne v besednem slikanju stvarnih in tudi konfliktnih odnosov na vasi, morda je prekmurske razmere dojemal kot bistveno drugačne od tistih v ostalih slovenskih pokrajinah pa je zato – kot zgled, kakšna naj bi bila pripovedna proza ‘njegovih’ periodičnih publikacij – ponudil pripoved *Brezov Ivan* (KSJ 1906, str. 52–67).

3.2.1 Zgled za literarni program

Na začetku pripovedi Ivanocy ugotavlja, da bi lahko prekmurski ljudje svoje socialne stiske prebrodili in izboljšali svoj gmotni položaj s premišljenim gospodarjenjem, z zmernostjo in varčnostjo. Kot zgled takega ravnanja predstavi Brezovega Ivana, ki živi v blagostanju ter idilični družinski skupnosti. Vendar se hitro izkaže, da vse to ni toliko rezultat njegove delavnosti, premišljenosti in varčnosti, ampak predvsem izpolnjevanja verskih dolžnosti, tako da poučno začeta pripoved preide v verskovzgojno, vsebujočo napotke za uspešno življenje, ki jih posredujejo pripovedne osebe ali pripovedovalec sam. Kažipot do sreče so bogaboječnost in življenje v veri, ogibanje gostilnam in alkoholu ter izpolnjevanje verskih dolžnosti. Pripovedne osebe, ki se ne ravnaajo po teh napotkih, bodisi socialno propadejo (npr. Ivanov sosed ali pa Ivanov zet na Ravenskem) bodisi so drugače kaznovane.

3.2.2 Literarni program

Poti, po katerih vodi Ivanocy svoje pripovedne osebe, so takšne, kot jih je trasiral odbor Mohorjeve družbe leta 1860 v zbirki Slovenske večernice: »Pripovedovale bodo vesele in žalostne dogodbe iz življenja človeškega, kako Bog vse dobro plačuje, vse hudo pa kaznuje [...] Kazale bodo Slovencem pot, po kateri naj hodijo, da bodo srečni časno in večno, in kako naj obračajo božje darí, da bodo po njegovi sveti volji vedno napredovali v svojem gospodarstvu in v drugih potrebnih vednostih«. Literarni program **KSJ** in **ML** je torej – z ne preveliko posplošitvijo – redukcija programa Mohorjeve družbe na večerniško pripoved. Praktična izvedba tega programa kaže, da se je osredotočal na preprostega, literarno manj zahtevnega prekmurskega bralca, da mu je stvarnost predstavljal s krščanskega svetovnonazorskega stališča in mu kot posnemovalni zgled dal podobo človeka, ki sicer skromno, a zadovoljno živi na rodni grudi in v soju Božje milosti premaguje življenjske preizkušnje. Tudi ko so avtorji dodali še kakšno drugačno pripoved, predvsem v **N**, je bilo njihovo sporočilo zanesljivo utirjeno v orbito tega utilitarističnega programa.

3.2.3 Uresničitve literarnega programa

Ivanocyjevi nasledniki – stalnejši pripovedniki so bili Jožef Baša Miroslav, Franc Ivanocy, Jožef Klekl ml., Štefan Kühar, Mirko Lenaršič in Janoš Slepec – so ta program uresničevali deloma s pomočjo prevedenih/prirejenih madžarskih, nemških in še zlasti slovenskih pripovedi,¹⁸ deloma sami z izvirnimi verskovzgojnimi in poučnimi pripovedmi, ki so jim dodali še nekaj drugih pripovednih žanrov. Njihova izvirna besedila so kratke pripovedi, pripovedne slike, po dolžini podobne tistim, ki jih je objavljala Agustič v **P**, le da v povprečju nekoliko daljše. V najkrajših je pripovedno dogajanje lahko skraćeno na prizor, ki niti ni kak pomembnejši dogodek v življenju pripovedne osebe, ampak le droben pripetljaj, ki ga avtor uporabi za izrazitev ideje; v daljših je pripovedno dogajanje bolj členjeno in obsega več dogodkov. Pripovedni prostor je najpogosteje prekmurska vas prvih dveh desetletij 20. stoletja, izjemoma avtorji pripovedno dogajanje umestijo v drug prostor in pretekli čas. Najpogosteje je posplošeno imenovana »naša ves, naša vesnica«, kdaj pa kdaj dobi pejorativno ime, pri Jožefu Kleklu ml. npr. Peska ves, pri Janošu Slepцу Golobjek.

3.2.3.1 Verskovzgojno sporočilo v verskovzgojni pripovedi in zunaj nje

Verske, moralne in socialne ideje svojega versko-kulturnega kroga so avtorji izražali zlasti v verskovzgojnih pripovedih in z njimi uresničevali jedro literarnega programa **KSJ** in **ML**, kot ga je nakazal Ivanocy. Ko ni bilo časa za pripravo daljše verskovzgojne pripovedi, so uporabili že znani žanr ali snov in vanju vnesli verskovzgojno sporočilo. Postopek je znan že iz Agustičevega **P**.

Za postopek preoblikovanja folklorne snovi je značilen primer pripoved Jožefa Klekla ml. *Tri žele* (KSJ 1910, str. 82–83). Klekl je pripovedko o Zlatorogu preoblikoval tako, da je spremenil zgodbo in v zaključku dodal verskovzgojno poanto: mladi lovec zlatorogu prizanese, za nagrado mu vila obljubi izpolniti tri želje; a on se ponujenemu odpove, odkloni tudi čudežno mazilo, ker »vsaki beteg je poslanik, šteroga Bog k nam pošlje z glasom, da pride že Kristuš, pride na sod.« Isti postopek idejno motiviranega preoblikovanja folklorne snovi je

¹⁸ Navedbe virov tipa »P. Thomse. d. S. M. dol. Libr. 2. cop. 26.« (ML 1906, št. 11, str. 339), »po J. Brinar-i« (KSJ 1907, str. 106), »Alkotmany 1907. máj. 23.« (KSJ 1908, str. 80), »Šteo sam vu ednom časniki – Alkotmany – 1907. jun. 22. (KSJ 1908, str. 80), »Po nemškóm kj.« (KSJ 1913, str. 55), »Bon. Blatt, N. 5. 1910, Mária kert. 1913.« (ML 1913, št. 3, str. 80) pod naslovi ali na koncu pripovednih besedil so dovolj zgovorne. Med slovensko periodiko, iz katere so črpali, so bili poleg koledarjev Mohorjeve družbe še Slovenski prijatelj, Domoljub, Rodoljub, Cvetje z vrtov svetega Frančiška, Vrtec, Duhovni pastir idr.

bil – kot je že bilo navedeno – uporabljen v **P** v pripovedi G. J. Kmeta *Tri želé*, le ideja je različna: pri Kleklu zadostnost človekove vdanosti v Božjo voljo, pri G. J. Kmetu človekova potreba po razumnosti, sreči in zadovoljstvu.

Zanimiv primer transformacije žanra je pripoved Jožefa Klekla ml. *Reditel kalendariuma pa vrág* (KSJ 1907, str. 75). Kratko pripoved je opremil s pripisom »Frlica, nego dosta pravice«. Frlica je v prekmurski pripovedni tradiciji žanrska oznaka za šaljivo zgodbo (Novak 2006: 88), a Kleklova pripoved je fiktivni dialog med prvoosebni pripovedovalcem duhovnikom in hudičem, v katerem duhovnik odobri hudiču delo ob nedeljah in praznikih, prepričan, da ob teh dneh ne bo imel uspeha. A izkaže se, da »več dela je prej meo edno nedelo, liki na vse ove šest dni. Dobro je bilo senje. Za malo mašinskoga vina, za edno-dve vöri plesa si je jezero pa jezero nedužnih düšic spravo.« Klekl je šaljivko transformiral v versko vzgojno sličico, v kateri je namignil na zabave in plese kot nevarnost za greh.

3.2.3.2 Poučne pripovedi

V poučnih pripovedih so avtorji delili življenjske nauke in – to še zlasti – opozarjali na praznost praznoverja ter škodljivost prekomernega uživanja alkohola. Zlasti Štefan Kühar je znal tudi s humorjem obarvati svoje pripovedi, v katerih je kazal na nesmiselnost (npr. pripoved *Na kresno noč*, N 1914, 21. junij, 5. julij 1914, str. 2) ali škodljivost praznoverja (npr. pripoved *Rasi nje-mi brada*, N 1914, 18., 25. oktober, str. 2). Alkoholizem je bil pojav, ki v teh pripovedih ni mogel računati na humorno zavrnitev, ampak le na najostrejšo obsodbo. Mirko Lenaršič (npr. *Smrt naroda*, N 1914, 15. februar, str. 2–3; *Po žganico*, N 1918, 24. februar, str. 2) in Jožef Klekl ml. (npr. *Malo dete mir prineslo*, KSJ 1913, str. 65–66) sta slikala razdiralne posledice alkoholizma za posameznika in skupnost, Franc Ivanocy in Janoš Slepce pa sta alkoholike dala na seznam tistih, ki se jim mora skupnost odreči. Skladno s tem je gostilna – poleg mesta – najmanj cenjeni topos teh pripovedi.

3.2.3.3 Vojna pripoved

Tako kot v poeziji je tudi v pripovedništvu prva svetovna vojna pustila opazen pečat. Največ vojnih pripovedi sta zapisala Jožef Baša Miroslav in Mirko Lenaršič. Razen Miroslavove nekoliko daljše pripovedi *Lübečiva se neprijátla* (N 1915, 25. december, str. 4–5) so vse zelo kratke pripovedne sličice. V njih Miroslav sprva še izraža bodrilo v slogu »Zdaj pa že teče krv. Slávne naše vojske so se že tá postavile pred neprijátla [...] Krvavi je té boj, da pa sláven.« (*Ranjeni pa boj*, N 1914, 6. september, str. 2), pozneje pa ga preglasijo Lenaršičeve prav tako kratke pripovedne sličice z otrplimi obrazi mater, ki

dobivajo obvestila o padlih sinovih (*Kukurco trgajo*, N, 16. september, str. 2), s podobami praznih hiš, ki so jih po odhodu gospodarjev v vojno zapustile osirotele družine (*Prazne hiže*, N 1918, 14. april, str. 14–15), in podobe otrok, ki lahko le še molijo za padlega očeta (*Deca očo išče*, N 1918, 10. marec, str. 10–11, 17. marec, str. 3–4).

3.2.3.4 Duhovniška pripoved

Duhovnik je v pripovedni prozi **KSJ**, **ML** in **N** opazen pripovedni lik. Deluje pomirjujoče, uravnoveša nasprotja, pripovedne osebe hodijo k njemu po navsote in ko se po njih ravnaajo, uspeh ne izostane (npr. Jožef Klekl ml. *Malo dete mir prineslo*, KSJ 1913, str. 65–66; *Od Agneške*, KSJ 1912, str. 81). Lahko je tudi bojevnik odrešenik, ki skupnost popelje iz moralnega in socialnega razsula (npr. Janoš Slepce, *Vesnički kepi*, ML 1906, št. 1, str. 18–25, ML 1906, št. 3, str. 74, ML 1906, št. 4, str. 101–107, ML 1906, št. 6, str. 182–189, ML 1906, št. 10, str. 309–315). V duhovniških pripovedih pa je duhovnik glavna pripovedna oseba, pripovedno dogajanje je osredotočeno na pomembnejši dogodek v njegovem življenju in na njegovo doživljanje tega dogodka (npr. *Novomešnik*, N 1917, 3. junij, str. 2–3) ali pa na njegove interakcije z okoljem (*To čüdo*, *Novine* 1919, 20., 27. julij).

3.2.3.5 Folklorno-idilična pripoved

S folklornimi pripovedmi so avtorji v kolektivnem spominu ohranili nekaj starih ljudskih običajev in opravil, v kratkih idiličnih črticah pa sproščali svojo željo po besednem upodabljanju vaških tihožitij.

3.2.4 Odnos do novega in drugega/tujega

Zlasti v verskovzgojne in poučne pripovedi so avtorji vnašali verske, moralne in socialne ideje, ki so jih **KSJ**, **ML** in **N** širili tudi sicer. Pri tem so ubrali dve poti: afirmacijo 'svojega' in negacijo 'drugega'. V prvi skupini so tista besedila, ki ponujajo pripovedne zglede za življenje po krščanskih moralnih in socialnih načelih, v drugi tista, v katerih je vzpostavljen odklonilen odnos do drugačnih življenjskih praks. Ta druga skupina besedil je primer idejnega/ideološkega funkcionaliziranja pripovedi, ki se dogodi ob soočenju z novim in drugim/tujim. Do takšnih sooočenj pride v novih zgodovinskih okoliščinah, ko skuša skupnost na novo opredeliti svoj položaj in socialno identiteto, ki se kaže v odnosu do drugega/tujega. Analiza ravnanja pripovednih junakov v slovenski zgodovinski pripovedi (Hladnik 2008) je pokazala, da je sloven-

ska pripovedna proza razvila naslednje modele srečevanja s tujim: a) izbris, odstranitev, premaganje tujega, ker je sovražno in nevarno; b) iluzionistična predstava, da tujega ni; c) adaptacija tujega, njegov prevzem in prilagoditev; č) podreditev tujem; d) asimilacija tujega.

Tisto drugo in drugačno, s čimer se je morala prekmurska katoliška skupnost – natančneje, njene duhovniške elite – soočiti proti koncu 19. in na začetku 20. stoletja, je bil prodor liberalizma in spremljajočih ga novih družbenih praks. V zadnji tretjini 20. stoletja se je namreč dotlej pretežno agrarna Madžarska hitro industrializirala in ta proces se je iz osrednjih delov države širil proti obrobnim pokrajinam; območje med Rabo in Muro ni bilo izjema. S pohodom industrializacije in kapitala so se uveljavljali novi gospodarski modeli, novi družbeni odnosi in tudi nove oblike družabnega življenja. Izdajatelji in sodelavci **KSJ**, **ML** in **N** so v njih videli grožnjo za socialno, moralno in versko stabilnost 'njihove' prekmurske vasi in to so bolj ali manj očitno ubesedili tudi v kakšni pripovedi. Glavna pripovedna strategija pri tem je bila zavračanje, ki je vodilo od posmeha preko žuganja in ožigosanja do eliminacije; redkejša je bila adaptacija.

Predmet posmeha so bili npr. »fiškališi« (odvetniki), predmet žuganja t. i. bali (gostilniške plesne zabave) in tisti, ki so si delo iskali v mestih. Mesto je predstavljano kot nevaren topos, ker se tam odhajajoči navzemajo 'čudnih' in za pripovedovalca nesprijemljivih navad. Ko se vračajo domov, so predstavljeni kot odtujenci in lahkoživi domišljavci, včasih kot spokorjenci, ki priznajo svojo 'zmoto'.

Najostrejši boj pa so **KSJ**, **ML** in **N** bili z alkoholizmom. Temu družbenemu problemu so namenjali veliko prostora in o njem pisali tudi v poljudnih ter vzgojnih člankih. V pripovedni prozi je pijanec seveda negativen lik, njegovo početje je razdiralno, zato je predmet ožigosanja in na poti k eliminaciji. Jožef Klekl ml. mu odvzame osebno ime, je le še »naš človek«, »naš pijanec« (npr. *Malo dete mir prineslo*, KSJ 1913, str. 65–66), Franc Ivanocy mu odreče še božjo naravo: »Srce se ti naj na smilenost gene nad vsakim božim stvorenjem, pijanca ne pomiluj nikdar, ar je pijanec ne bože stvorjenje.« (*Brezov Ivan*, KSJ 1906, str. 66)

Tudi gospodarske novosti, kot npr. ponudba finančnih storitev v hranilnicah, ki so nudile kredite, in trgovin, ki so ponujale blago na kredo, so bile predmet žuganja, ker da vodijo v potrošništvo in prekomerno zadolževanje. Pogosto so te dejavnosti prikazane kot dobičkarske in prevarantske (npr. Jožef Klekl ml., *Znoriti se date*, KSJ 1907, str. 104), njihove nosilce zna doleteti tudi onemogočenje. Vzorčni primer te pripovedne strategije – in črno-belega upodabljanja stvarnosti – je pripoved Janoša Slepca *Vesnički kepi* (ML 1906, št. 1, str. 18–25, št. 3, str. 74, št. 4, str. 101–107, št. 6, str. 182–189, št. 10, str. 309–315). Za fizično, moralno in socialno razsulo vasi Golobnjek

je po pripovedovalčevem mnenju kriv Žid Mojzes Schäfer s svojo gostilno in trgovino. Novi župnik Tomás Krepek se odloči to 'zlo' izkoreniniti in vas ponovno evangelizirati. To mu uspe, cerkev se polni in gostilna prazni, Schäfer je prisiljen opustiti gostinsko dejavnost. Ko se osredotoči na trgovino, župnik z vaščani ustanovi družbeno trgovino (pripovedna strategija adaptacije), Židu ne preostane drugega, kot da odide iz vasi (pripovedna strategija eliminacije).

3.2.5 »Mi mo tak govorili, kak ti, mati«

Kazalec v pripovedni prozi **KSJ**, **ML** in **N** ni bil samo žugajoč, znal je tudi pokazati pot. V zgodovinsko prelomnih mesecih po 1. svetovni vojni je marsikatera pripoved vsebovala narodnostni kažipot, kakor npr. pomenljiva črtica Mirka Lenaršiča *Slaviček spevati vči* (N 1919, 5. januar, str. 2–3). Slavec bi rad, da bi vse ptice pele po njegovo, a se mu vse po vrsti uprejo. Bralci simbolike niso mogli spregledati, saj je Lenaršič v zaključku dodal: »Tak se je zgodilo, ka vsaka ftica svojo materski jezik že od začetka mao stálno drži.«

4 SKLEP

Kratke pripovedi v časopisu Prijatelj predstavljajo začetke prekmurskega pripovedništva, ki se je čez tri desetletja nadaljevalo v Kalendarju srca Jezušovoga, mesečniku Marijin list in tedniku Novine v podobnem obsegu posamičnih pripovedi, s podobno pripovedno strukturo in podobnimi narativnimi strategijami. Te pripovedi literarno-estetsko niso zahtevne in niso oblikovane po umetniških načelih, precejkrat so bile funkcionalizirane za izražanje stališč in idej izdajateljev. Ljudske pesmi v Prijatelju so hvaležno gradivo za folkloristiko, ostale pa za verzologijo, saj odražajo začetek procesa tonizacije starega zlogovnega verza, ki je v poeziji Kalendarja srca Jezošovoga, Marijinega lista in Novin prešel v silobotonizacijo in se zaključil s sprejemom zlogovnonaglasnega verza. Domovinske, življenjsko izpovedne in osebnoizpovedne pesmi predstavljajo literarno-estetski vrh pesništva v Kalendarju srca Jezošovoga, Marijinem listu in Novinah ter nasploh prekmurske predpridružitvene poezije. Ta vrh pooseblja Jožef Baša Miroslav, ki se je tudi deklariral za pesnika in so mu to vlogo priznavali sodobniki ter z izborom njegovih pesmi potrdili nasledniki.

LITERATURA

- Štefan BARBARIČ, 1985: Slovenskomadžarski publicist Imre Agustič. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 56/2, 212–221.
- Jožica ČEH, 2005: Pesništvo Jožef Baše Miroslava. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Zbornik mednarodnega znanstvenega srečanja. Ur. Jože Vugrinec. Murska Sobota: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci. 250–254.
- Marijan DOVIČ, 2004: *Sistemske in empirične obravnave literature*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU (Studia literaria).
- Miran HLADNIK, 1990: *Slovenska kmečka povest*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Miran HLADNIK, 2008: Strategije socialnega obnašanja v slovenskem zgodovinskem pripovedništvu. Spletni vir http://lit.ijs.si/sozialge_sl.html.
- Marko JESENŠEK, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovenski jezik in književnost, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru (Zora 90).
- Franci JUST, 2000: *Med verzuško in pesmijo: poezija Prekmurja v prvi polovici 20. stoletja*. Murska Sobota: Franc-Franc (Zbirka Podobe Panonije).
- Franci JUST, 2006: Jožef Baša Miroslav. *Panonski književni portreti 1. Prekmurje in Porabje A-I*. Murska Sobota: Franc-Franc. 74–80.
- Franci JUST, 2008: Borovnjakova pesmarica. *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru. 103–118 (Zora 55).
- Franci JUST, 2010: Izdelano v laboratoriju Ferija Lainščka po postopku duhovno-pesniške arheologije – Lainščkov narečni opus. *Po ravnici navzgor*. Ur. Franci Just. Murska Sobota: Franc-Franc.
- István NEMESKÜRTY, László OROSZ, Béla G. NÉMETH, Attila TAMÁS, 1977: *Handbuch der ungarischen Literatur*. Budimpešta: Corvina Verlag.
- Gregor KOCIJAN, 1983: *Kratka pripovedna proza od Trdine do Kersnika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Vilko NOVAK, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
- Vilko NOVAK, 2006: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Jožef SMEJ, 1975: *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga*. Maribor: Škofijski ordinariat v Mariboru.
- Urška PERENIČ, 2010: *Empirično-sistemske raziskovanje literature*. Ljubljana: Zveza slavističnih društev Slavistično društvo Slovenije (Slavistična knjižnica 16).
- Marija STANONIK, 2009: Zarodki besedne umetnosti v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj (1875–1878). *Slovenski mikrokozmosi. Medetnični in medkulturni odnosi*. Zbornik Slavističnega društva Slovenije. Ur. Irena Novak Popov. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 179–190.

Vanek ŠIFTAR, 1970: Madžarizacija in prekmurski tisk v začetku XX. stoletja. *Dialogi VI*, 205–212, 277–290.

Ivan ŠKAFAR, 1970: Slovenska narodna zavest dr. Franca Ivanocyja in narodnostni pomen prekmurskega tiska v XX. stoletju. *Dialogi VI*, 463–479, 554–573.

Natalija ULČNIK, 2009: *Začetki prekmurskega časopisja*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovenski jezik in književnost, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru (Zora 67).

“PRIPOVEDÁVKE I VERŠUŠI VSAKOM BROJI BODO”. **POETRY AND NARRATIVE PROSE IN THE PREKMURJE** **PERIODICALS UNTIL 1919**

The first Prekmurje newspaper *Prijatelj*, which was published between 1875 and 1879, and the periodicals of the catholic religious and cultural circle like the calendar *Kalendar srca Jezušovoga*, the monthly *Marijin list* and the weekly *Novine* were an important turning point of the Prekmurje literary system. The above mentioned were namely the first media that prepared the literary text – which were in the Prekmurje dialect written poetry and narrative prose – for publishing and which distributed them to their subscribers. The genre choice and the contents of published literary texts were influenced by the idea/ideological concepts and by the literary and aesthetic directions of the editorial offices, by the definition of readers' reception abilities and also by the skills of literary “producers”. The subscribers were mostly simple and less educated readers; the literary “producers” were authors to whom the literary creativity was not the primary occupation, and who – except Jožef Baša Miroslav – did not declare themselves as poets/writers. In *Prijatelj*, whose primary cause was to build up sophistication and finesse of the “domorodcev med Mürov i Rabov” (“natives between Mura and Raba”) and at the same time to “prevedriti” (cheer) them up, the social and the occasional poetry as well as narrative simple short stories that realise the utilitarian literary and aesthetic direction of the newspapers towards the useful and the entertaining.

The Christian beliefs were presented in the *Kalendar srca Jezušovoga*, *Marijin list* and *Novine* through the prevailing religious and occasional poetry and religious education narratives (these were regarding the length and the narrative simplicity similar to those in *Prijatelj*). The poetry in these three periodicals presents also some more personal voices, mostly patriotic, lyrical, and philosophic and reflexive poems. Under the influence of the Slovene poetry, which they read, the poets of these periodicals have also finished the process of transition of the Prekmurje poetry from the old syllable verse to finely tuned verse. The greatest achievement of the then Prekmurje poetry are poems written by Jožef Baša Miroslav. In the narrative prose some other narrative genres were also added to the religious and educational narratives and in this way the literary programme of these publications was widened. This was in fact a reduction of the Mohorjeva družba literary programme to the “večerniški” narrative type.

The narrative prose was in all four periodicals significantly determined by the idea/ideological concepts of the editorial offices, for they explicitly or implicitly introduced ideas that they used to assert and propagandise among their readers anyway. One can speak of an idea/ideological functionalisation of a narrative, which can be seen in a stressed instructiveness, genre transformations, changes in the folklore themes and partially in black-and-white presentation of the reality.

**„PRIPOVEDÁVKE I VERŠUŠI VSAKOM BROJI BODO“.
DIE POESIE UND DIE ERZÄHLPROSA IN DER PREKMURJE/
ÜBERMUR PERIODIKA BIS 1919**

Zusammenfassung

Die erste Prekmurje/Übermur Zeitung *Prijatelj*, die zwischen 1875 und 1879 erschienen ist, und die Periodika des katholischen Religion- und Kulturzirkels des Kalenders *Kalendar srca Jezušovoga*, das Monatsmagazin *Marijin list* und die Wochenzeitung *Novine* waren ein wichtiger Wendepunkt des Prekmurje/Übermur Literatursystems. Die Literatur bekam zum ersten Mal ein Medium, das die literarischen Texte – das war in dem Prekmurje/Übermur Dialekt geschriebene Poesie und Erzählprosa – für die Veröffentlichung vorbereitete und sie dann durch ihre Distributionskanäle und die Abonnenten weiterleitete. Die Genreauswahl und der Inhalt der veröffentlichten literarischen Texte hingen von der Ideen-/Ideologieorientierung und der literarisch-ästhetischen Anschauungen der Redaktionen, sowie von deren Einschätzung der Leseperzeption ihrer Leser und auch von dem Geschick der „Literaturschöpfer“ ab. Die Abonnenten waren meistens einfache und wenig gebildete Leser und die „Literaturschöpfer“ waren Autoren, für die das literarische Schaffen keine primäre Aktivität war und die – mit der Ausnahme von Jožef Baša Miroslav – sich nicht als Dichter/Schriftsteller deklarierten. Deswegen prädominiert in *Prijatelj*, dessen die Hauptaufgabe es war, die Belesenheit und Bildung zu der „domorodcev med Mürov i Rabov“ („Einheimischen zwischen Mur und Raab“) zu steigern und sie gleichzeitig zu „prevedriti“ (erfreuen) die soziale Gelegenheitsdichtung und narrativ einfache Kurzprosa, die die utilitaristische literarische und ästhetische Orientierung der Zeitung zum Brauchbaren und zur Unterhaltung realisieren.

Ähnlich zeigt sich die christliche weltanschauliche Orientierung von *Kalendar srca Jezušovoga*, *Marijin list* und *Novine* in der prädominierenden religiösen Dichtung und Gelegenheitsdichtung sowie der religiösen und lehrreichen Prosa (sie war der Länge und der narrativen Einfachheit der Prosa in *Prijatelj* ähnlich). Es sind jedoch in der Poesie dieser drei Periodika schon persönlichere Töne zu hören, meistens in Form von patriotischer Dichtung, von Bekenntnisdichtung und von philosophisch-reflexiven Gedichten. Unter dem Einfluss slowenischer Poesie, die sie lasen, beendeten die Dichter, die in dieser drei Periodika veröffentlichten, den Übergangsprozess der Prekmurje/Übermur Poesie vom alten Silben-Vers zum wohlklingenden Vers. Die Höchstleistung der Prekmurje/Übermur Poesie in dieser Zeit waren die Gedichte von Jožef Baša Miroslav. Auch in der Erzählprosa kamen neben der religiösen und lehrreichen Prosa andere Erzählgenres dazu und so wurde auch das literarische Programm dieser Periodika erweitert. Dieses literarische Programm war im Grunde die Reduktion des literarischen Programmes von Mohorjeva družb (Hermagoras Verlag) zum „večerniški“ Erzähltyp.

Die Erzählprosa aller vier Periodika wurde entscheidend von den Ideen-/Ideologiekonzepten derer Redaktionen bestimmt. Es wurden nämlich explizit oder implizit Ideen in die Erzählprosa eingebunden, die sowieso ihrer Leserschaft vermittelt und für die die LeserInnen angeworben wurden. Es handelte sich um ideen-/ideologische Funktionalisierung der Prosa, die sich in betonten Lehrhaftigkeit, in den Genretransformationen, in der Umstrukturierung der Folklore Materie und in der teilweise schwarz-weißen Realitätsschilderung zeigt.